

Márton László

MINERVA BÚVÓHELYE*(Regényrészlet)**Első fejezet*

Az utazó, aki Passau tornyait maga mögött hagyva, a Duna völgyében halad tovább kelet felé, nem szívesen búcsúztatja el pillantását attól a pompás látványtól, melyet a három összeömlő folyó, az Inn, az Ilz és a Duna közt felmagasodó gazdag püspöki székhely körvonalai nyújtanak. Ám a víztömeg, melynek hömpölygését követjük, csakhamar elkanyarodik: a Sauwald magaslatai egyre közelebb nyomulnak a parthoz, egyre meredekebbek, majd egy beékelődő óriási szikla gyors irányváltásra kényszeríti a folyót. A sziklán, mely máris eltűnik mögöttünk, festői váromladék emelkedik, a Kempelstein. Ezt a romot Schneiderschlössnek, vagyis Szabó-várnak nevezik a helybeliek egy régi monda nyomán, miszerint a várban emberöltőkön át sínylődött egy elátkozott szabó, akinek az lett volna a dolga, hogy köntöst szabjon a Hold számára (pedig a Hold köztudomásúlag sohasem szűnik változtatni alakját). Ezután a folyó medre összeszűkül, a táj egyre zordabb; egymás után vonulnak el szemünk előtt azok a régi helyek, miknek „-zell” végződésű nevei, mint például Hafnerzell, Engelhartzell és Freizell, eszünkbe juttatják, hogy itt eredetileg remetelakok voltak. Szintén egymást köveik a hegytetőkön emelkedő hatalmas várkastélyok, a Vichtenstein, a Ranriedl, a Wesenstein és a félelmetes híru Haichenbach, melynek félig szétomlott bástyatornya, mit egy testvérgyilkos építtetett, hogy ebben a vad magányban vezekeljen, magas bükkfák között vész el szemünk elől, és a keskeny sziklakönyöknél oly hirtelen kanyarodik a folyó, hogy aztán több mint fél mérföldig imént elhagyott medrével párhuzamosan fut visszafelé.

E kanyarulat túloldalán feküdt egykor Joviacum, melyet a rómaiak a Duna jobb partjának védelmére alapítottak; itt keltek át egy éjjel a herulok, s az erődítménybe szorult katonaságot és lakosságot lemészárolták. Ma már buja növényzet feledteti a szörnyű emléket, s az erőd helyén épült Schlaegen-tanya barátságos házikóit csaknem telje-

sen eltakarják az óriási dió- és körtefák, de az itteni lakosok most is azt mesélik, hogy valaha rég ehelyütt pogány város süllyedt a föld alá egy zivataros éjszakán, mialatt polgárai féktelen tobzódásban voltak elmerülve.

Innentől kezdve nemigen találkozunk lakott helyekkel. Az erdők csendes magánya honol a parton, melynek nyaktörő lejtőire csak néhol merészkedik egy-egy kátyúkkal teli, keskeny földút, rendszerint forgalom híján, aztán egyre csupaszabb és meredekebb lesz a kő; végül a parti sziklafalak úgy állnak egymással szemközt, mintha egy óriás kezei szakították volna széjjel a kőzetet. Itt is, ott is kőomlástól derékba tört fák, letarolt facsoportok próbálják friss hajtásokkal takarítani sebeiket, és a szeszélyes formájú, zöldebarna kőszálak úgy hajolnak előre, mint akik régtől fogva tudják, hogy előbb vagy utóbb le kell dőlniük.

Ha most gondolatban fölemelkedünk a fejünk fölött gomolygó tavaszi felhőkig, vagy, miközben a felhők továbbvándorolnak, náluk is magasabbra, látni fogjuk, hogy a Cseh-erdő tömegéhez tartozó, most éppen alattunk elterülő gránittömb déli szélét egy nyíladék szakítja át, mely nagyrészt északnyugatról délkelet felé fut, de sokszor eltér ettől az iránytól, sőt néha erre merőleges nyomon halad, s ezáltal a legszeszélyesebb kanyargásokat írja le. E vargabetűket író szakadék alján ömlik be a Duna Bajorországból Felső-Ausztriába; ez a kanyargós nyomvonal szabott irányt évezredekken át oly eseményeknek, melyek összességét a kései szemlélődő, szintén egy bizonyos kietlen magasságból nézve, hajlamos így nevezni: világtörténelem.

Mi a magunk részéről nem vállalkozhatunk ily magasröptű dolgok bemutatására, ezért mindjárt vissza is ereszkedünk; de még a magasból széjjeltekintve jegyezzük meg, hogy a Duna nemcsak összeköti, hanem kíméletlenül szét is választja a tájakat és az embereket. Egy német költő felismerte (és megtévelyodott a felismeréstől), hogy a Duna folyása visszavezet az antikvitáshoz, forrása pedig azonosítható a költészet eredetével, egy magyar költő viszont azt állította (és összeroppant az állítás terhe alatt), hogy a Duna-táj bús vilámlámpát, és hogy: fél-emberek, fél-nemzetecskék számára készült szegyenkaloda.

Duna vizén, Duna mentén sokan jártak az évszázadok során fel és alá: hódítók és fosztogatók, kereskedők, kézművesek, menekülők, földönfutók, új hazát kereső telepések, vízi fuvarozók, kíváncsi uta-

zók: felsorolni is hosszú volna őket. Sokan vannak, de több van azokból, akik soha el nem hagyták azt a partszakaszt, ahol születniük és felnövekedniük adatott, vagy ahová életük egy szerencsétlen fordulata vetette őket, és ahonnan egy életen át úgy nézik az egyhangúan iramló, szürke vizet, mint valami partra sodródott, iszaptól félig-meddig betemetett fadarab. Az ilyen embernek egy idő múlva már nehéz eldöntenie, hogy az otthonossá vált kényszerűség vajon számkivetés-e még, vagy már menedék.

Miközben az iménti magasságból ereszkedünk a föld felé, megpillantunk egy csinos, rendezett várost a Duna jobb partján. Mai fogalmak szerint sem kiterjedésére, sem lakosainak számára nézve nem valami nagy város, de történetünk idején, százhatvan évvel a jelen sorok írása előtt (amikor a Duna mögöttünk hagyott szakasza még olyan lehetett, amilyenek az imént leírtuk) épp eléggé jelentős volt ahhoz, hogy Felső-Ausztria főhercegség tartományi székhelye lehessen. Linzét látjuk magunk előtt és tágabb környékét. A délutáni napfényben úszó vidéket nagy ívben fogja körül az Északi-Alpok láncvonala, a stájer határtól egészen a bajor tavak déli partjai fölé emelkedő csúcsokig. Felső-Ausztria minden sík vidéke, mely különben alig néhány tucat négyzetmérföldre terjed ki, éppen alattunk fekszik. Látjuk a Welstől északra fekvő szántóföldek hosszú, keskeny szalagjait, és az Eferdingi-medencében virágzó kerteket. Itt a Duna nyugodtan szétterül, több ágra oszlik, és a sziklák közti nekizúdulások után oly kényelmesen halad tovább, akárcsak mellékfolyója, a rest Aschach, melynek barnás, mocsaras vize alig akar megválni a felszínén ringatózó tavirózsáktól.

Itt tátong előttünk bal kéz felé a Haselgraben nyílása, melyen át a legrövidebb út vezet Csehország déli részéből a Dunához; valamivel távolabb kelet felé a freistadti horpadásban az Ausztria és Csehország közt húzódó, határvonalat képző hegygerinc fokozatosan aláhajlik a Gusen vizéig, mely nagy erővel tör utat a sziklákon át, mígnem beleömlik a Dunába egy község mellett, melynek neve Mauthausen; és ez a név történetünk idején oly közömbösen hangzott, mintha sohasem idézhetné fel a száz évvel később itt üzemelő haláltábor.

Stíriából jön az Enns, és hozza magával a Steyr smaragdszínű hullámain, a Krems is erre törekszik hullámozó fűvű, kövér legelőkön át, a Traun pedig, a Dunának az Alpokból szalajtott kedvenc kistája a Salzkammgut tavainak kristálytisza habjait önti a nagy folyamba Linz alatt. Így tehát minden okunk megvan rá, hogy ez a város legyen

történetünk színhelye; már amennyiben történetnek nevezhető körülmények és jellemvonások, véletlenek és végzetszerűségek egymásutánja, melyet az alábbiakban előadni szándékozunk.

Az utazó, aki fél órával napnyugta előtt, kissé elkábulva a benyomasok tarkaságától, kiszáll a dereglyéből a nagyobbik vagy felső Vízi-kapunál, és miközben felmutatja úti okmányait, szórakozottan felpillant a túlparti Urfahr község felé nyújtózkodó fahídra, melyen ebben a késő délutáni órában rengeteg jármű és ember tülekszik: az utazó semmilyen szerepet nem játszik történetünkben, így tehát mindjárt el is búcsúzzunk tőle. Annyit mondhatunk róla, hogy ő a bajor király követe, vagy inkább a király pénzügyminiszterének meghatalmazott futára, és igen hamar, vagy még ma este, de legkésőbb holnap reggel továbbutazik Bécsbe.

Történetünk idején a bajor követek, ha a császári udvarba voltak menendők Linzből, miután odáig lehajóztak a Dunán, onnét a János főherceg védnöksége alatt épült és a forgalomnak nemrégiben átadott vasúton haladtak tovább. A gerendákból összerótt indóház nem ott volt, ahol most a főpályaudvar áll, hanem a belvároshoz jóval közelebb, a Harrach-mező nevű hepehupás, gyomos területen, ahol jelenleg a bevásárlóutca keleti vége van.

Az indóházat és a vaspályát a sánccal választotta el az alsó külváros elszórtan álldogáló, földszintes házaitól; a sánccal a vasút építéskor új kaput nyitottak, minden eddiginél szélesebbet, így a vasút és a hozzá tartozó postaállomás a piactér felől akár gyalogszerrel is kényelmesen megközelíthető volt. Ez a kapu egyelőre még nyitva áll, majd csak az esti vonat indulása után fogják bezárni; kétoldalt egyenruhás kapuőrök teljesítenek szolgálatot abból a célból, hogy akinek nincs megengedve az eltávozás, az maradjon is bent.

A mi utazónk szempontjából ennek az intézkedésnek nem volt jelentősége. Őt az esti szürkületben is már messziről megismerték az őrök, és kötelességtudóan tisztelegtek. Pedig ő nem az indóház felé tartott, hanem betért a Vörös Bikába, mely itt van épp az orrunk előtt, a Piac út külső végén, a sánccaltól kőhajításnyira. Amióta az osztrák–bajor viszony rendeződött, Linzben a Vörös Bika volt a bajor követek és futárok számára kijelölt fogadó, ahol kétféle búzasör közt lehetett választani, és oly hatalmas hozzáértéssel készítették a parázson sült mellsőcsülköt vagy az ökörfarok-kocsonyát mustárral vagy a borjúfejet rántva, hogy az Münchenben is párját ritkította volna.

Nem is az volt a baj, hogy a mi utazónk jó étvággal nekilátott a borjúfejnek (noha sérelmezte, hogy a nyelvet kifelejtették belőle), hanem az, hogy erről tudomást szerzett egy fontos személy, a tartományi és tartományszékhelyi rendőrigazgató. Valaki arról értesítette őt, hogy Johann B. – tulajdonképpen róla szól ez a történet –: Johann B., aki politikai bűncselekmények vagy ballépések folytán meghatározatlan időre szóló száműzetését tölti Linzben, jelenleg a Piac úton halad a Vörös Bika felé. Szándéka nyilvánvalóan az, hogy találkozzék a bajor pénzügyminiszter Bécsbe továbbutazó személynökével, aki jelenleg az említett fogadóban vacsoráját fogyasztja. Johann B. egy szögletes, lapos, fehér tárgyat, nyilván iratköteget tart a kezében; ez a köteget tartalmazhat kérvényt, beadványt, emlékiratot, államügyi vitacikket, egyszóval csupa olyasmit, melyet Johann B. a hivatalos ellenőrzést megkerülve, titkon próbál eljuttatni Bécsbe, hogy némely ottani személyiségek támogatásával további jogosulatlan előnyök kicsikarására törekedjék, vagy pedig, ha már ő maga nem juthat el Bécsbe, rosszindulatú panaszaival a rendőrminiszter öméltóságának iparkodják ártalmára lenni.

A rendőrigazgató nem szerette, ha megzavarták jól megérdemelt esti nyugalmát, melynek legmagányosabb negyedóráiban írta a rendőrminiszternek, közvetlen főnökének szóló bizalmas jelentéseket, mindazonáltal sürgősen intézkedett, hogy a kapuőrök egyike álljon a Vörös Bika bejáratához, és ha Johann B. azzal a szándékkal közelíti meg a fogadót, hogy annak ajtaján belépjen, tartóztassa fel. Ekkor azonban arról értesítette őt egy másik hírforrás, hogy a Johann B. kezében látható tárgy nem fehér, hanem fekete és nem szögletes, hanem kerek, egyszóval, az illető a kalapját tartja a kezében; és nem a Vörös Bika felé halad, mivel a Stöger és Fiai bőrfeldolgozónál jobbra fordult, és a Florian Capeller veteményeskertje mellett húzódó ösvényen visszatért az alsó külvárosi Ország útra, melynek 28-as számú épületében, a Lambach-féle alapítványi házban tartja fenn lakását; vagyis egyszerűen hazament.

Ezek után a rendőrigazgató beírta jelentésébe, hogy: a helyzet alakulása nem igényel intézkedést, mi pedig nem tudjuk, de nem is akarjuk tudni, vajon utazónk, a bajor futár még aznap este vagy csak másnap reggel szállt-e fel a bécsi vonatra.

Johann B., akit 1816 késő őszen szállítottak Linzbe, és aki annak idején úgy képzelte, hogy két hétnél, vagy legrosszabb esetben

egy-két hónapnál hosszabb időt nem fog a szép fekvésű tartományi székhelyen tölteni, de történetünk idején immár huszonnyolcadik éve tartózkodott a város falai közt, az iratok szerint még mindig „ideiglenesen”, 1844. május 6-án Dr. Eugen Hoch tartományi és tartomány székhelyi rendőrigazgatótól aziránt érdeklődött: vajon a kezében látható szabályszerű kérvény, melyet benyújtani készül, és melynek tárgya egy rövid, mindössze néhány napig tartó bécsi utazás volna, az igenlő válasznak mily mértékű reményével találkozók?

Egyszerűbben szólva: oly sok év után, végre szabad-e Bécsbe látogatnia nyolc vagy tíz napra, vagy akár három-négy napra is, vagy legalább egy napra és egy éjszakára? Hiszen igazgató úr is tudja, hogy ő, Johann B. annak idején ártatlanul szenvedett; hogy soha semmilyen bíróság nem hozott elmarasztaló ítéletet ellene, de még ha hozott volna is, az már réges-rég elévült volna; hogy utazásának rendkívüli és fölöttébb nyomatékos indokai vannak, miket ő a mellékelt kérvényben részletesen kifejt; végül pedig arra hivatkozik, hogy megváltozott a világ, más idők járnak, mint húsz-huszonöt évvel ezelőtt, ezért joggal remélheti, hogy kérését illetően méltányosság lép a korábbi szigor helyébe.

A rendőrigazgató, ez a köpcös, mosolygós, többnyire segítőkész férfiú, aki Johann B.-ről mindig a legjobbakat írta havi összesítő jelentéseiben, pedig tudta, hogy főnöke, gróf Sedlnitzky szívesen olvasna B.-ről terhelő adatokat is, most iparkodott jóindulatúnak látszani és határozottnak bizonyulni.

Így tehát kimérten, kissé ridegen kezdte válaszát. A szó bizonyos átfogó értelmében – jegyezte meg – mindannyian ártatlanul szenvedünk, ami lényegében ugyanazt jelenti, mintha jó keresztények módjára beismernénk, hogy mindannyian bűnösök vagyunk. Ám a tekintetes úr az ártatlanság szűkebb, jogi és rendtartásbeli értelmét vonatkoztatja magára. Ez részben helyénvaló, mert ezáltal eltekinthetünk a kérdés erkölcsi vonatkozásaitól, de másrészt mégsem állja meg a helyét.

Úraságod ügyében sajnos nem az ártatlanság bizonyosodott be, hanem a gyanúnak sem sikerült oly mértékben bebizonyosodnia, hogy elmarasztaló ítélet épülhetett volna rá. Valóban előfordul, hogy némelyik ítélet – akár elrettentően súlyos ítélet is! –, miközben telik-múlik az idő, elévül vagy más módon hatályát veszti; csakhogy uraságodat huszonnyolc évvel ezelőtt nem elmarasztalta, hanem bizo-

nyítékok hiányában fölmentette a morvaországi és cseh-sziléziai közös ítélőtábla. Márpedig ez a döntés nem évült el, nem is fog elévülni soha.

Ekkor azonban eszébe jutott Hoch rendőrigazgatónak, hogy egy ilyen idős ember számára, mint a kérelmező, aki ráadásul több tudós társaságnak is levelező tagja, megerőltető lehet sokáig egy helyben állni; tehát felpattant, és tulajdon karszékével kínálta Johann B.-t. Mosolygott is egy kicsit, mint akinek jó hírei vannak.

Ha Baczoni úr (legtöbbször így ejtette Johann B. nevét), ha tehát Boczani (máskor meg így ejtette) az ő személyes véleményére kíváncsi, ő az urat a tervezett helyváltoztatásról a leghatározottabban lebeszéli.

Hogy az úr személyesen találkozzék Vinzenz Kiningerral, aki a bécsi képzőművészeti akadémia rézmetsző osztályának vezető tanára, és akinek gyorsan romló kedélyállapota elkerülhetetlenné teszi az erélyes orvosi beavatkozást (márpedig ez a találkozó van feltüntetve a tervezett út indoklásaként és legfőbb céljaként), nos, ez teljesen fölösleges. Amennyiben az úr képzőművészeti kérdésekről óhajt eszmét cserélni, azt megteheti levélben is. Ezen túlmenően egy bizonyos Josef Hafner, aki valaha Kiningert tanítványa volt, jelenleg viszont litográfiai üzemet működtet a Piac út és a Fazekas utca sarkán, és aki az úrral, tudomásunk szerint, szoros baráti kapcsolatot ápol, nos, városunkban ez a bizonyos Hafner megfelelő színvonalon képviseli Kiningert felfogását, bármi legyen is az.

Szó sincs róla, hogy az úr nem mozoghat szabadon; séta céljából rendelkezésére áll mind az óváros, mind az alsó és felső külváros összes utcája. Ha fákat, bokrokat óhajt maga körül, mehet a Népkerthez, vagy a Ludl-csatornával párhuzamosan futó Tímár utca deszkahídján átsétálhat a Ludl-szigetre (bár ott a tímárműhelyek miatt nem a legjobb a levegő), sőt a kastélydombra is felsétálhat az úr, annak sincs akadálya. Kár, hogy a kastély a négy évvel ezelőtti nagy tűzvészkor leégett, és a tartományi közgyűlés még nem intézkedett az újjáépítésről.

Ám ez nem minden: ha az úr át akar haladni a fahídon a túlsó partra, pedig az nem tartozik a város területéhez, ha közelről akarja látni Ufrahrt vagy Puchenau nevezetességeit, még azt is lehet. Vagy hogy ennél is nagyobbakat mondjunk: ha az ottensheimi gótikus templom freskómaradványaira kíváncsi az úr, esetleg a wilheringi apátság fejlett idomokat mutogató alabástrom-angyalkáihoz von-

zódik, akiket naphosszat bámulhatnak a lusta és kéjsóvár szerzetesek, mióta ingatlanjaikat visszakapták: nos hát, azt is megoldjuk saját hatáskörünkben, csak idejekorán szóljon uraságod, hogy igény van rá.

Eltűnődött, mint aki bővebben is tudna mesélni az alabástrom keblű angyalkákról. Bécsben a hölgyek, ugyebár, nem annyira szerények és tisztességtudók, mint a mi családias, vidéki hangulatú városunkban, és az úr valamikor harminc, negyven vagy ötven évvel ezelőtt jóképű férfi volt, aminek nyomai még most is egyértelműen látszanak. Félő tehát, hogy az úr kedves felesége féltékenynek találna lenni, ha az úr elutazna Bécsbe. Azonban komolyra fordítva a szót: ő, Hoch rendőrigazgató soha meg nem bocsátaná magának, ha egy sorcsapásoktól megtört aggastyán részére, mint aminő a 81. évét nemrég betöltött Johann von Baczan úr, aki ezenfölül kiváló tudós hírében is áll, hajlandó volna útlevelet kiállítani.

Hoch rendőrigazgatónak bizonyára tudomása volt róla, hogy idős pártfogoltja nemcsak Vinzenz Kininger kedvéért szándékozott Bécsbe utazni, hanem bizonyos, nemrég előkerült iratok miatt is, melyek 1815-ös letartóztatása után a hatóság részéről nem voltak megtalálhatók, noha védekezését az ellene indított felségsértési pörben épp ezekre szerette volna építeni, ugyanis már akkor kiderült volna belőlük, hogy: Napóleon 1809-ben kelt schönbrunni proklamációjának nem ő, Johann B. volt a szerzője, és hogy: még csak nem is ő fordította franciából magyar nyelvre, hanem egy Márton József nevű, az idő tájt szintén Bécsben tevékenykedő tanár, és végül, hogy: ő, Johann B. csupán a gyalázatos irat nyomdai korrektúráját nézte át, illetve a magyar fordítást vetette össze az eredeti szöveggel, de még ezt is csak a bécsi rendőrkapitányság írásos parancsára volt kénytelen tenni.

Nem tudta a rendőrigazgató, nem is akarta tudni, hogy Napóleon harmincöt évvel történetünk előtt mire szólította fel a magyar nemzetet, vagy hogy ehhez mi köze volt Johann B.-nek; de azt igenis tudta, hogy Johann B. – vagy, ahogy ő mondta, megtoldva a nevet a nemesi származásra utaló „von” szócskával, Johann *von* B. –, akinek nevét a szolgálati évek alatt sok százszor leírta, de soha nem tanulta meg helyesen kiejteni: Johann B. nem volt nemesi származású, és noha valóban sokat szenvedett, még mindig nem volt megtörve.

Így tehát, miközben egy kézmozdulattal jelezte, hogy vége a beszélgetésnek, búcsúzóul olyasmit próbált mondani, amit szerinte

még egy önféjű, makacs ember is megérthet. Aki pedig azt hiszi, hogy megváltozott a világ, az téved – közölte, miközben intett a hivataloságának, hogy kísérje ki az urat. Lehet, hogy eljárt fölöttünk az idő, miközben várankozásaink és reményeink nem teljesültek (azt, hogy „fölöttünk”, csak udvariasságból mondta így, hiszen ő még nem töltötte be az ötvenedik évét), lehet, hogy kínzó lelki-furdalással tekintünk vissza elfecsérelt éveinkre; lehet, hogy számunkra már semmi jót nem tartogat az előttünk álló sivár és kurta jövő; ám ettől még nem a világ változott meg.

Lehet, hogy a mindennapi életben látványos változásokra kerül sor; hogy új divat lép a régi helyébe, hogy másfajta komédiával nevetetik meg a színészek a publikumot, mint azelőtt; hogy itt lebontanak egy ódon utcasort, amott meg operaház épül, továbbá vasútállomás, porcelánárugyár és állami szeszfőzde; lehet, hogy a Dunán gőzhajók járnak Pozsonytól Bécsig, Béctől idáig (tovább nem lehet a sziklák és a zátonyok miatt, ám lehet, hogy a zátonyokat egyszer majd elkotorják, és a sziklákat fel fogják robbantani), ám az ember most is, mint azelőtt, arra törekszik, hogy eltitkolja saját bűneit és kémlelje másokéit; hogy elsajátítsa mások eszét és másokra kényszerítse saját akaratát. Az emberi természet nem változott, a rendőrniszter személye nem változott, őméltóságának rendeletei nem változtak, így tehát Johann B.-re nézve a világ sem változott, és nem is fog változni belátható időn belül.

Második fejezet

Itt mondjuk el, hogy sok évtizeddel történetünk előtt Johann B. fordítva hordta a nevét, vagyis úgy írták és úgy hívták, hogy B. János. Nem túlzás fordításról beszélnünk, hiszen az előrevetett „Johann” az eredetileg hátul következő „János” egyik lehetséges fordítása, és ez nem elhanyagolható körülmény egy olyan ember esetében, aki idegen nyelvű szöveg magyarítása miatt került bajba.

Alighanem jobban járt volna, ha megmarad Jánosnak, vagy még inkább Jancsinak mindörökre; tudniillik volt néhány boldog hét vagy hónap, melyek során egy szép fiatal női hang, elragadtatott sóhajok közepette, ezt sikoltotta vagy súgta fülébe: Jancsikám! De aztán férjhez ment egy huszártiszthez a hang is, meg a hölgy is, akinek a hangja volt, B. János pedig börtönbe került, életében először és nem utol-

jára. Több mint kétszáz évvel a szerelem tüzének elhamvadása után aligha követünk el indiszkréciót, ha a nevét ideírjuk: Ilosvay Friderikának vagy Fricskának hívták az imádott nőalakot. Mi több, tulajdonképp nem is hamvadt el a férfi szerelme, csak eltávolodott hajdani tárgyától: a kézzelfogható személy emléke fokozatosan felcserélődött egy személy- vagy ábrándképpel. Ilosvay Friderika, mint említettük, férjhez ment egy idősebb huszártiszthez, „egy öszve lövöldözött és vagdalt kapitányhoz, ki bár kétségen kívül becsületes ember, de feledni nem tudja, hogy ifjú korában sok esztendőn át káplár vala, és káplárkori mocskos örömeit az idegenek megbotránkozására, sőt olykor hitvese jelenlétében is a legmelegebb szívvel emlegeti”, majd négy-öt év múlva megözvegyülvén, ismét férjhez ment egy fiatal grófhhoz, „ki bár kétségen kívül grófi rangot visel, de azért ostoba és otromba fajankó, és csakugyan fiatal, sőt jóformán serdületlen, de már kiélt és elhasználódott báb”, aztán többé nem érkezett róla hír, de ő még mindig Friderikát szerette.

Másfelől ő, mint említettük, börtönviselt emberré vált, négy különböző börtönben raboskodott élete folyamán, harminckilenc éve megöszült, huszonnyolc éve számkivetésben él, kilenc éve lefoglalta a kapucinusok fölötti temetőben (egy fiatal hársfánál) a neki tetsző sírhelyet, és még mindig Friderikát szerette.

Több mint ötven év telt el azóta, hogy utoljára látták egymást; nem tudhatta, vajon Friderika él-e még, nem is tartotta valószínűnek, hogy él, s ha élne is, aligha ismerné fel kedvesét abban a vénasszonyban, aki lett belőle, de ő még mindig szerette Friderikát. Arckép nem készült Friderikáról, vagy ha készült is, elveszett; ő már a saját emlékezetéből nem tudta felidézni a szeretett arcvonásokat; az illatok, csókok, ölelések már csak úgy éltek emlékezetében, mint egy katalógus tételei; és ő még mindig szerette Friderikát. Furcsállta is, hogy szereti, hiszen nem volt róla valami nagyon jó vélemény, tulajdonképp egy kissé megvetette, valaha régen haragudott is rá, de az már elmúlt. Szerelme viszont nem múlt el, még mindig szerette Friderikát.

Ugyanúgy szerette a rég elveszített kedvest, ahogyan rég elveszített hazáját; egy ideje Friderika, vagy más néven Fricska volt az ő számára Magyarország. Legalábbis ezt hozta fel mentségül, valahányszor lelki furdalásból vagy kíváncsiságból vagy pusztán közömbösségből kérdőre vonta önmagát. Máskor pedig az jutott eszébe, hogy kizárólag az a félévszázados, patinás hiábalóság, melyben erejét

megfeszítve próbálta felismerni az erkölcsi kényszerűség nyomait, óvhatta meg őt a szenvedélyek után oly gyakran következő eltompulástól.

Elindult hazafelé a feleségéhez, akivel (hosszabb-rövidebb kényszerű szüneteket leszámítva) harminckilenc éve élt együtt, és aki harminckilenc évvel ezelőtt egy szabályszerűen rímelő, hosszú költeményben tudtul adta, hogy Johann B. egy személyben apja, bátyja, tanítómestere, jóbarátja, támasza, férje, szeretője, vezérlő csillaga, vagyis egyszóval hogy Johann B. őt boldoggá teszi, és akinek, mértékadó vélemények szerint, Johann B. tönkretette az életét.

A rendőrigazgatásról hazafelé menet Johann B. ezúttal is meggyőződhetett róla, hogy Felső-Ausztria gyorsan fejlődő tartományi székhelyén rend és biztonság honol, melynek oltalmazása végett rendészeti szakközegek őrködnek a városkapuknál, a sáncfalaknál, a Duna-hídon, egyéb fontos posztokon, és a szükség esetén belőlük alakítandó járőrök a város bármely pontját elérik négy-öt percen belül. A tűzoltóság új fecskendőikkel és kéziszivattyúikkal van felszerelve, a zsindeletetők agyag- vagy palacseréppel váltandók fel, így a négy évvel ezelőtti felső külvárosi tűzvészhez hasonló újabb csapásra nem kell számítani.

A gazdátlan vagy elkóborolt ebeket a gyepmester és három segédje heti rendszerességgel összegyűjti, azonban a nyakörvet viselő példányok a befogást követő három napon belül megtekinthetők és tíz krajcár ellenében hazaszállíthatók. Szennyvizet az utcára önteni szigorúan tilos, az árnyékszékek fertőtlenítését a magisztrátus ellenőrzi, a hetipiacon és az élelmet árusító boltokban járványügyi megelőző intézkedések vannak foganatosítva. Csavargók és hajléktalanok nincsenek megtűrve a városnak sem bel-, sem külterületén; a visszaesők hasznos munkával töltik az időt a Tímár utca külső végén álló kétemeletes toloncházban, mely a legkorszerűbb elgondolások szerint épült.

Szintugyanúgy nincs engedélyezve és hatóságilag üldöztetik a kéregetés vagy koldulás; kivételt képeznek azok a hatósági engedéllyel felruházott koldusok, kik az egyház közbenjárására egy-egy templom főkapujánál vagy a templom előtti járdaszakaszon irgalmas adományokért könyöröghetnek, és akik az engedély vagy a körzet számát férfitenyér nagyságú zománcozott bádogtáblán, a szívük fölött kötelesek viselni.

Egy ilyen hatóságilag engedélyezett koldus álldogál az országúton, az Orsolya-rendiek templománál, ahonnet, ha akarta volna, kényelmesen szemmel tarthatta volna a szemközt álló 28-as számú ház bejáratát, figyelhette volna a be- és kimenőket. Ő azonban láthatólag ügyet sem vetett rájuk. Úgy viselte mellén a zománcozott bádogtáblát, mint valami házszámot, mintha ő maga is egy kisebbfajta épület volna, melynek ablakai átmenetileg be vannak falazva. A körzetszám egyébként 6-os volt, fordítva nem tette föl, mert akkor természetesen 9-es. Johann B. látta már a táblát így is, meg úgy is az egymást követő koldusok szíve fölött. Ez az új koldus nem tetszett neki; a pimasz koldusok fajtájába sorolta.

Nem mintha a 6-os szám, vagy fordítva 9-es, nem lett volna alázatos, ellenkezőleg, túlzottan is alázatos volt. Mintha kigúnyolná a nála jobb sorssal megáldottakat, akiknek irgalmasságán élésködik. Mintha ők tehetnének róla, hogy neki zománcos táblát kell viselnie, mintha ez a tábla nem jelentene rangot és irigyelt kiváltságot a még nyomorultabbak szemében! Mintha bárki felelősségre vonható volna a 6-os vagy 9-es számért és a vele járó nélkülözésekért! Egyébiránt nem is oly rettentően rosszul; Johann B. fél füllel azt hallotta róla, hogy a faskamrában, ahol meghúzza magát, malacot hizlal.

És ahogy kiereszti a hangját! (Az előző koldus legalább néma volt.) Kedves uraság... egy kis adományt... méltóztassék... Mintha énekelne! Mintha büszke lenne a zenei hallására! Nem is koldus ez már, hanem valóságos előadóművész! Áldja meg... a jó Isten... haló porában is... Johann B. irtózott a 6-os vagy 9-es számtól, de nem bírt nem adni neki. Ha keveset is, de valamennyit mindig adott, naponta egyszer. Most is benyúlt a köpönyege belső zsebébe, ahol tudomása szerint kellett még lennie két krajcárnak.

Világosan emlékezett rá, hogy az Arany Mozsárhoz címzett vendéglőben, ahol a rendőrigazgatóságról hazafelé menet megebédelt, köpönyege magára öltése közben kitapintotta a posztón keresztül a két kis korongot. Az Arany Mozsár szintén az Ország út egyik házában volt, közel a gesztenyefák szegélyezte Promenádhhoz, mely a régi városfal betemetett vizesárka helyén húzódott félkörívben. Johann B. ebben a vendéglőben kedvezményes áron kapott ebédet, ezért minden délben idejárt. Az ételt kettéosztotta; felét megette, másik felét egy fedeles tálban magával vitte; majd estefelé a tisztára mosott, üres tálal visszaadta a vendéglős feleségének.

A vendéglősné egy megjegyzéséből Johann B. megértette, hogy új mindeneslány került a házhoz, mert a régi lány, a vendéglősné távoli rokona férjhez ment, és hazaköltözött a falujába. Ma már az új lány hozhatta ki a konyháról az ebédet, mert a kéz, mely a párolgó ételt lerakta a piros kockás abroszra, Johann B. szemében ismeretlennek rémlett. A kézfej vörösre mart, repedezett bőre mosogatóléről tanúskodott, ám a hosszúkás ujjak és a szabályos formájú körmök azt juttatták Johann B. eszébe, hogy ez a kéz akár zongorázhatna is. Ám Johann B. csak akkor pillantott fel, amikor a fiatal személy már eltávolodott az asztaltól és hátat fordított neki. Hátról csak a hosszú, sötétkék szoknya és a derékig érő, szőke hajsátor látszott.

Az idős férfi meglepődött. Hosszú élete folyamán ritkán látott hosszú szőke hajzuhatagot; és amit látott, az is nagyon rég volt. Az idő tájt leányoknak nem volt szabad, asszonyoknak nem volt illendő kibontott hajjal mutatkozniuk; ezt az ékességüket a nők vagy mitológiai tárgyú festményeken, vagy a hálószoza falai közt mutogatták. Arról a nőről, akinek derékig érő szőke hajzuhatagában – fél évszázaddal történetünk előtt – Johann B. gyönyörködhetett, az előző lapokon beszéltünk. Így érthető, hogy a látványtól hirtelen felkavarodott a vére, pedig ez a vér, mint az öreg embereké többnyire, már jó ideje kihűlt.

Tágra nyílt szemmel nézte a jelenést, annak gyorsan fellobbanó, hazug reményében, hogy amikor a nőalak visszanéz rá, ő majd Ilosvay Friderika megsemmisült arcvonásait fogja viszontlátni. Ám az új cselédlány nem fordult meg, nem is nézett vissza rá, hanem a sötétkék szoknya és a szőke hajsátor eltűnt a konyhaajtó mögött. Johann B. a rákövetkező pillanatban tehetette le a két krajcárt az abrosz egyik piros kockájára, most már emlékezni vélt rá. De ha képtelen volt is felidézni magát a mozdulatot, mindenesetre az Orsolyarendiek házikoldusának ezúttal nem adhatott egyetlen krajcárt sem. A koldus pedig, mint aki észrevett és megértett valamit azon túlmenően is, hogy Johann B.-nek pillanatnyilag nincs pénze, gúnyosan elmosolyodott.

A város társaséletéből, mely körülbelül ugyanúgy zajlott, ahogy a legtöbb hasonló nagyságrendű városban szokás: legfrissebb újdonságok megbeszélése, társalgás, pletyka, kisebb-nagyobb kerti lakomák, sörözgetések, borozgatások, miket gördülő teke zaja kísér, eldőlő bábuk csattanása, kirándulás a környező falvakba, sétahajózás, daljáté-

kok a nemrég átadott színházépületben, bika- és kecskebakhecc az arénában, és főleg: enyelgés a helybeli szép hölgyekkel, kiket a jó Isten is az ember-élet megszépítőinek és önfeledt élvezőinek teremtett, és kik a fent említett mulatságok során feszengés nélkül vegyültek a férfinép közé – nos, mindezen alkalmakból B. és B.-né jóformán teljesen ki volt zárva. Tekintettel szűkös viszonyaikra és Johann B. előéletére, kényszerítve érezték magukat, hogy ragaszkodjanak visszavonult életük egyhangúságához.

Amúgy sem engedhették volna meg maguknak, hogy vendégeket hívjanak; alkalmhoz illő ruhájuk sem lett volna, szégyellték is a szegényes, rideg lakást, ahol tartózkodási helyük volt. Emiatt ők sem fogadhattak volna el meghívást, még ha kaptak volna, akkor sem. De nemigen kaptak, mert a polgárok még emlékeztek rá, hogy Johann B.-t annak idején vasra verve hozták Linzbe, akár egy közönséges gonosztevőt; a polgárok gyermekei és unokái pedig nem értették, mit keres köztük ez a megátalkodott arcú, mogorva idegen, akit még a vénség sem tett hasonlóvá az idevalósi kedélyes öreg bácsikhoz. A társaság hiányától főleg B.-né szenvedett, mert ő fiatalkorában ebből a szempontból (és persze sok egyéb szempontból is) el volt kényeztetve, de a kései házasság megtanította őt az önfeláldozásra, sőt az önmegtagadásra is.

A városba vetődő, átutazó régi barátok és jó ismerősök szintén kerülték a házaspárt, vagy talán tudomásuk sem volt B.-ék ittlétéről, B. és B.-né pedig nem kívánta észrevétni magát. Egyszer, talán húsz évvel történetünk előtt, a nagy Schubert is megfordult Linzben. Három egymást követő estét végigmuzsikált, mindannyiszor népes közönség előtt, és nem jutott eszébe, hogy meglátogassa vagy valamilyik estjére meghívassa B.-nét, noha a hölgyet, akit leánykorában költőnként emlegettek, annak idején ő maga is jól ismerte, több versére dalt is komponált, még térdepelt is a „bécsi Sapphó” előtt, ahogy az ünnepelt költőnőt az idő tájt emlegették (fájlalta is a térdét évekig); most pedig elfeledkezett róla, noha B.-né költeményeit éppenséggel Schubert zenéje mentette meg a feledéstől. Talán bizony attól tartott Schubert, hogy a balszerencse ragályos; mindenesetre ő már 1828-ban meghalt, viszont a B. házaspár, legalábbis ebben a történetben, tizenhat évvel később is javában él.

Az általánosan kötelező halottkémlést, melynek célja bizonyosságot szerezni róla, hogy az élettelen személy csakugyan halott-e, és hogy természetes, nem pedig erőszakos halállal halt-e meg, vagyis

hogy tetszhalott állapotban senkit el ne temethessenek, és hogy semmiféle csendes gyilkosság, titkos emberölés büntetlenül ne maradjon, az 1784. február 21-én kibocsátott uralkodói nyílt parancs vezette be a törvényszéki boncolással együtt, ennek végrehajtását pedig az említett nyílt parancs megerősítéséről intézkedő, 1793. március 30-án kibocsátott udvari kancelláriai rendelet részletekbe menően szabályozza. Így tehát Felső-Ausztriában immár a második, sőt harmadik nemzedéknek áll módjában az élettől törvényhatósági keretek közt elbúcsúznia.

Amikor a tisztára mosott fedeles tálat visszavitte az Arany Mozsárba, Johann B. azt is megtudta, hogy az új mindeneslányt Elisabethnek hívják, de mindenki csak úgy szólítja, beceneven, hogy Betzlein. Magát a lányt, a földig érő kékséget és a derékig érő szőkeséget nem látta, pedig azt remélte, hogy legalább egy villanásnyit látni fog belőle. Bizonyára Hamupipókének való munkát végez hátul a konyhán, vagy a padlástérbe vezető lépcsőfokokat sikálja: erre gondolt Johann B., és elfeledkezett a tudományról, amelyet szolgált, el a szabadságról, amelyért szenvedett. Már kint járt az utcán, amikor eszébe jutott: Betzlein olyasmit jelent magyarul, hogy „csipisz” vagy „fricska”, de tulajdonképp azt is jelentheti, hogy „kis picasa”.

Az utóbbi tizenöt-húsz évben végképp leszokott róla, hogy anyanyelvén gondolkodjék; most mégis magyar szavak fordultak meg a fejében. Az, hogy Betzlein, tulajdonképp akármit jelenthet, vagy majdnem akármit. Jelentheti azt, hogy „almacsutka”, de azt is, hogy „földkupac”; még egy rakás pénzt is jelenthet. Csupa olyasmit, ami Johann B.-nek nem volt. Hiszen Friderikának vagy Fricskának is csak a hiányát birtokolta egy életen át. Most azonban rajta múlik, hogy Betzleint, a szőke cselédlányt, aki hátat fordított neki, Fricskának gondolja-e vagy valami másnak, például csutkának vagy kupacnak.

A kis picának, miközben alantas munkáját végezte hátul a konyhán (és valószínűleg arról ábrándozott, hogy vasárnap délután, mihelyt fölveszi ünneplő ruháját, kísétál a Promenádra, palotákat és katonatiszteket nézegetni), sejtelve sem lehetett róla, hogy az Arany Mozsár számkivetettjének tudatában ő már csak önmaga fordításaként létezik: vagy Fricskaként, Ilosvay Friderikaként, aki valószínűleg már nincs az élők sorában, vagy vályogtéglaként, mert a név, Betzlein, ezt is jelentheti.

Este volt már. A Promenád virágzó vadgesztenyefái úgy pompáztak a félhomályban, mintha meggyújtásra váró halotti gyertyá-

kat nyújtogatnának a borús ég felé. Kissé fülledt volt a levegő, de azt mondják, holnap meleg lesz. A fák mögül kilátszott a kapucinusok tornya, a torony mögé pedig odaképzelt volt a temető, ahol türelmesen várakozik Johann B.-re a kilenc éve lefoglalt sírhely. A fiatal hársnál, melynek tövében örök álmát alussza majd, Johann B. jobban kedvelte az olajfát, ám ebből az egész városban egyetlen példány élt: a vakok intézetének udvarán zsugorgatta göcsörtös ágait.

Az intézet az Ország út külső, déli végén épült, ahol jelenleg a Schiller téren elkanyarodik a villamos; az olajfa pedig állítólag abból a gallyacskából sarjadt, melyet Krisztina svéd királynő Athénban tört le Pallas Athéné (vagy ahogy mifelénk mondják, Minerva) szent fájáról. A gallyacskát egy bizonyos Galgenblad lovag, miután a királynő, Rómába érkezvén lemondva trónjáról, koronáját apácafőkötővel cserélte fel, Rómából magával hozta Linzbe, és elültette az Ország út külső végén, ő maga pedig belépett a jezsuita rendbe; később, az immár százesztendő, vastag törzsű olajfa köré felépült a vakok intézete. Johann B. ifjúkorában azzal hitegette magát és a közvéleményt, hogy ő a Látó; ezen a címen írt is egy sokaktól olvasott, még többektől bírált költeményt, melyben azt jövendőli, hogy megújul a világ, még mielőtt az évszázad (melyből a vers írásakor tíz esztendő volt hátra) véget ér. A költemény írása óta eltelt öt és fél évtized; a világ megújult, de nem változott meg, illetve nagyon is megváltozott, de közben elfelejtett megújulni; Johann B. pedig Linzben üldögél számkivetve, s ha százszor is Látó, mégis a vakok intézetébe jár, hogy megérinthesse Minerva szent fájának szürke kérgét.

Este volt már. Ami zárható volt, zárni kezdték: dunai hidat, városkapukat, vendéglőket, kocsmákat, postát, vasútállomást, házak bejáratát. A fény túlzott imádata: ez volt a hiba, ezt kellett volna kiküszöbölni, még mielőtt a múlt század végső pontjára hágott. Az a hiedelem vagy inkább előítélet, miszerint a virradat fényében elnémul a vakbuzgóság huhogása. Hiszen csak az alkonyi derengésben kezdenek mutatkozni a szellem csillagzatai. Hiszen sötétedés-kor kezd röpülni Minerva baglya is. (Igaz ugyan, hogy ezt nem Johann B. gondolta, hanem Hegel, aki történetünk előtt tizenhárom évvel meghalt kolerában, de Johann B. is gondolhatta volna.) Homályban újul meg a világ. Sötétben lesznek vakká a Látók, látóvá a Vakok.

Vaksötétben tapogatózott fölfelé a lépcsőn a Lambach-féle alapítványi házban, ahol nem otthon volt, hanem csak tartózkodott, lakott; vaktában lökte be az ajtót; se jobbra, se balra nem nézve ment az ablakig, melynek párkányán egy szál faggyúgyertya égett. Az ablaküveg túloldalán mozgás látszott, mintha őt várta volna valaki. Két szürke szárny csapódott fel zajtalanul, puhán; leereszkedett, majd ismét felcsapódott. Aztán hangos, panaszos rikoltás hallatszott, egészen közelről. Ott ül az ablaknál egy bagoly, és nem akar elröpülni. Ismerős bagoly volt, legalábbis a hangjáról ismerős: itt lakik a szemközi toronyban, és félig-meddig tréfásan azt beszélik róla, hogy éjszakánként megissza az Orsolya-rendiek örökmécseséből az olajat. Most idetévedt, és a szárnyával integet.

Ebben a házban valaki nemsokára meghal.

(Alföld, 2005/4.)

MÁRTON LÁSZLÓ 1959-BEN SZÜLETETT BUDAPESTEN. PRÓZÁT ÉS DRÁMÁT IS ÍR.
JÓZSEF ATTILA-DÍJAS.